

הרב פרופ' נריה גוטל

השתתפות בבחירות

בפרקי אבות (פ"א מ"ז) הורה נתאי הארכלי: 'הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות'. וכך הורה הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"א): 'צריך האדם... יתרחק מן הרשעים... כדי שלא ילמוד ממעשיהם, ומעין זה גם בהלכות תשובה (פ"ד ה"ה).¹ האם מותרת אפוא השתתפות בבחירות לכנסת, אשר משמעה 'חיבור' נציגות דתית עם אותם שאינם מוחזקים שומרי תורה ומצוות?

א. 'הניסיון מעיד שאחדות זאת איננה טובה'

כפי שנראה להלן, הרב וולדינברג היה סבור ש'שאלה זאת היא אחת, ואולי האחת מהכי קשות שיכלה לעמוד לפנינו בדור מן הדורות, ובעיקר מן הדורות האחרונים! החומרה שבהשתתפות עם רשעים באה לידי ביטוי מובהק כבר בתנ"ך.² הדוגמה הבולטת לכך היא חבירתו של יהושפט לאחאב מלך ישראל,³ אשר בעקבותיה אמר לו הנביא חנני החוזה: 'הלרשע לעזר ולשנאי ד' תאהב, ובזאת עליך קצף מלפני ד' (דברי הימים ב' יט, ב), ואכן לא ארכו הימים ו'באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה' (שם כ, א). זאת ועוד, יהושפט חבר לאחזיה מלך ישראל⁴ לעניינים מסחריים, וחבירה זו הביאה את הנביא אליעזר בן דדוהו ממרשה לומר לו: 'כהתחברך עם אחזיהו פרץ ד' את מעשיך', ואכן 'וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש' (שם יח-כ). לדעת רד"ק (מלכים א' כב, מה) פגם החבירה בא לידי ביטוי גם בסגנון הכתוב (מלכים שם, מא-מה), ביחס ליהושפט, שאומנם הילך בדרך ה' אך בכל זאת נכתבו עליו מילות ביקורת:

וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני ד'. אך הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות. וישלם יהושפט עם מלך ישראל.
סמיכות זו שבין אזכור הבמות לאזכור ההשלמה, התבארה ברד"ק כביטוי ביקורתי:
טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו, אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו.⁵
בהתאם, אמרו באבות דרבי נתן (נו"א פ"ט):

1. ראה גם רמב"ם, פיהמ"ש אבות שם.
2. כבר בהיות ישראל במדבר - ראה רש"י במדבר כ, כג (ומקורו בבמדבר"ר יט, טז): 'על גבול ארץ אדום, מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע, נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה'.
3. ראה מלכים א' כא, כה: 'לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ד'.'
4. ראה דברי הימים ב' כ, לה: 'הוא הרשיע לעשות', ומצודת דוד, שם: 'אף כי אחזיה הרשיע לעשות הרע, לא נמנע יהושפט מלהתחבר עמו'; מלבי"ם, שם: 'הוא הרשיע - כי אחאב הסתה אותו איזבל אשתו, והוא הרשיע מעצמו'.
5. עוד על חיבוריו של יהושפט, ראה מלכים ב' ג, וראה להלן הערה 8.

ואל תתחבר לרשע - מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע, שכן מצינו ביהושפט שנתחבר עם אחאב... שוב נתחבר לאחזיה... וכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה... (שמואל ב' יג, ג)...
בשל כך הדגיש המאירי (אבות, שם) שהחבירה אסורה גם 'לעניני סחורה ופרקמטיא לפעמים דרך עראי',⁶ ורבנו יונה (אבות, שם) הדגיש שאסורה גם חבירה זמנית,⁷ וכן אסור להעמיד פנים 'כאילו' הוא אוהבו.⁸
לפני כמאה וחמישים שנים, כאשר עלו הצעות לחיבור חרדים ומשכילים ונאולוגים למפלגה אחת, יצא מהר"ם שיק (שו"ת, או"ח סי' לו) חוצץ נגד ההצעה, בעיקר בשל איסור החבירה לרשע:

מה אומר ומה אדבר, הלוא הניסיון מעיד שאחדות זאת איננה טובה... שהחיבור איננו אלא לפנים, והרעים נשארו רעים, ורוצים להפוך הקערה על פיה. וגם דוד המלך ע"ה אמר (תהלים קכה, ג) 'כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו וגו' ידיהם', והנביא בדברי הימים (ב' כ, לז) אמר 'בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך'... ולכן אין אני יכול לומר להם עצה להתאחד ולהתחבר עם קלי הדעת ועם אנשים המבקשים חדשות...
ושוב, במכתב לרי"ד במברגר מווירצבורג, התרעם מהר"ם שיק (שם סי' שו) על הגישה שהתנגדה לפירוד קהילות:

אסור להיות אחדות בין היראים והרעפארמער... שמעתי שהדר"ג נ"י פסק והורה שאם הרעפארם געמיינדע בפראנקפורט דמיין מבטיחים (געראנטירען) להאנשים היראים אשר אין רצונם להיות פרוד מהם בכל עניני של תורתנו הקדושה מותר להיות עמם באגודה אחת... ושלמה המלך עליו השלום אמר במשלי (א, י) 'בני

6. השווה שו"ת משיב דבר, א, סי' ט: 'הנה כתיב במשלי... בני אל תלך בדרך אתם, מנע רגלך מנתיבתם'. פי' 'דרך' הוא הכבושה לרבים, נתיבה הוא דרך היחיד. והזהיר הכתוב אשר בדרך הרבים, אף על גב שא"א למנוע רגל מאותו דרך הרבים, מכ"מ אל תלך בדרך אתם אחוזי יד. משא"כ בנתיבה שלהם, שהוא דרך המיוחד להם, מנע רגלך ממש. וכך יש לנהוג עם אותם האנשים אורבי לנפש הישראלי להשחיתה ולהסירה מדרך חיי העוה"ב, אשר בדרך הרבים היינו במסחר וכדומה אי אפשר למנוע ממסחרם, אבל בנתיבה המיוחדת שלהם, היינו בית תפלה שלהם וכדומה, מנע רגלך ממש, כי אפקירותא ממשיך הלב' (ור' שם סי' מד).
7. לרבנו יונה, ראה גם שערי תשובה ג, נא, וחתם: 'ורבו דרכי מות הנמצאים בחברת הרשעים, וכבר גלינו על העון הזה וכובד ענשו'; וראה אורחות צדיקים, שער האהבה ד"ה ואל תתחבר.
8. לצמצום-מה של איסור החבירה טען רבי עמנואל חי ריקי, בפירוש הון עשיר, אבות שם: 'ואל תתחבר לרשע - אבל הרחק אל תרחיקהו בשתי ידים, אלא תהא שמאל דוחה את מעשיו, וימין מקרבת אותו תחת כנפי השכינה בתוכחה ראויה'. וראה גם הראי"ה קוק, אורות הקודש, ג, עמ' שלג: 'כשמתחברים עם נפשות פחותות של פורצים ורשעים, נפגמים. אבל אם יש בהם איזה דבר טוב, ומתכוונים בהתחברות רק אל הצד של הטוב, אז אם כחו יפה הרי זה מתעלה... ואפילו כשיש איזו חיבור לרשע לאיזה צדיק בדרך אהבה, כבר מסולק ממנו איסור ההסתכלות, מפני שעל ידי חיבורו אל הצדיק נחשב כאילו יש בו כבר חלק טוב' - ראה שם דיוקו מסגנון דיבורו של אלישע עם יהורם בן אחאב: 'לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא, אם אביט אליך ואם אראך (ר' מלכים ב' ג, יד) - משמע הא על ידי נשיאת פנים של יהושפט מלך יהודה שנלווה עמו הביט גם אליו וראהו, ולא חשש לאיסור ההסתכלות בפני רשע'; וראה להלן מה שהביא הרב וולדינברג מהרב קוק. לא מופרך להניח שהיות השניים - רע"ח ריקי והראי"ה - אנשי קבלה מובהקים, הוא שעומד ברקע סגוריה זו, שאינה נותרת ערטילאית אלא אף מבוטאת הלכתית-מעשית.

אם יפתוך חטאים אל תאבה'... וחכז"ל אמרו באבות (פ"א מ"ז)... ואל תתחבר לרשע... כנאמר ביהושפט... 'בהתחברך עם אחזיהו (היינו לרשע) פרץ ה' את מעשיך'.⁹

וכך, גם אחר קום המדינה, היו שאסרו מסיבה זו את ההשתתפות בבחירות. כך לדוגמה בשו"ת באין חזון (עמ' יח-כ)¹⁰ כתב הרב שמואל דוד הכהן מונק:

המתחבר לרשע לכאורה עובר באיסור תורה דואהבת את ה' א', שהרי בכלל מצות אהבת ה' הוא לשנוא את הרשעים... ואפשר עוד דיש איסור תורה בהתחברות לרשעים דעובר במצוות עשה דובו תדבק, שפירושוו חז"ל... שמצוה לידבק בחכמים, וא"כ העושה היפך זה ומדבק א"ע ברשעים עובר על זה.

מעשית הוא דן בשאלה מה באמת לאמיתה כוונת הנבחרים:

הדבר ידוע שהנבחרים משתתפים עם הרשעים בכל הענינים ומחניפים להם מאד בלי שום צורך ומחזיקים ידיהם בדיבור ובמעשה... ואף נכנסים לממשלה ומקבלים על עצמם אחריות עבור כל מעשי הממשלה, וכל זה אין בו צורך כלל ואין זה אלא מפני שאינם מקפידים על רשעת הרשעים, וא"כ לכאורה עוברים באיסור תורה דואהבת וגו' ובו תדבק כנ"ל...

ב. 'הנמנע הוא בכלל ממעט כבוד שמים ה"ו'

אלא שדעות אלה ושכמותן משקפות מיעוט קטן בין הפוסקים, הן קודם הקמת המדינה והן אחריה, בבחירות לכנסת ישראל. רובם המוחלט של רבני ישראל - מהמגזרים השונים - אשר נתנו דעתם לסוגיה, סברו כי לא זו בלבד שהשתתפות בבחירות אינה אסורה, אלא אדרבה: היא חובה, מצווה וקידוש השם גדול. כך לדוגמה הדגיש הרב ישראל יעקב קניבסקי (הסטייפלר) שדווקא הנמנע מהשתתפות בבחירות מביא לחילול השם:

מאחר שהענין הוא דלדעת רוב רובם של חכמי התורה קדושי עליונים זהו ענין של חיוב וקידוש שם שמים, ולהיפך מיעוט המצביעים ח"ו הוא ענין נורא של חילול השם נורא ח"ו... החיוב מוטל על כל אחד ללכת אחר הרוב בכל התורה כולה. ונידון דידן רוב ככל חכמי ישראל אשר איתנו תל"ת ואשר כבר נתבקשו לישיבה של מעלה אבל הוראתם קיימת, ולדעתם זהו חיוב גמור, והנמנע הוא בכלל ממעט כבוד שמים ח"ו, איני יודע צד היתר בכזה.¹¹

9. ראה גם שו"ת מהר"ם שיק, או"ח סי' שט, ושם בסי' שז כתב שהישארות בקהילות הסטוטוס-קווראנטה יש בה משום 'לא תעמוד על דם רעך'! וראה שו"ת מהריט"ץ החדשות, סי' קס.

10. על דעת המכותב, שמצדד בבחירות, ראה שם עמ' כז.

11. קריינא דאגרתא, ב, אגרת קנו, עמ' קסט-קע; וראה שם, אגרת קנד עמ' קסט: 'בדבר בחירות לכנסת אכמ"ל כלל וכלל, רק אכתוב לך שדעת רוב רובם של גדולי הדור כלפני עשרים שנה ה' שאין בזה שום צד איסור כלל ובכלל מרן החזו"א זצלה"ה ואדרבא כו' ומצבנו כאן הוא ממש כמו בפולין שכל גדולי הדור חייבו מאוד להצביע בעד נציגים יראי שמים ובנו של החת"ס הוא הגר"ש זצ"ל מקראקא ה' נציג בפרלמנט האוסטרי... ואין בזה צד חיזוק כלל וכלל לחופשים רק צד החלשה עד כמה שאפשר, ויש בזה ענין קידוש ש"ש... ובכל אופן הלא בכל התורה כולה הולכין אחר רוב המורי הוראה האמיתיים'. יצוין שרי"י קניבסקי חזר לנושא הבחירות שוב ושוב (מהיבטים שונים), ועובדה זו מלמדת עד כמה היה הדבר בנפשו - ראה שם, א, אגרות רג-רכב, עמ' ריט-רלז.

בכך נוטה הסטייפלר אחר דעת גיסו - ה'חזון איש', שהביע דעתו בעד ההשתתפות בבחירות. כאשר נשאל ה'חזון איש' אם אין בכך איסור בשל ההתחברות לרשע, השיב (פאר הדור, ב, עמ' קצב, הע' 64 - מרשימות ר"מ שנפלד):

להתדבק? הלא אנו נלחמים בהם! ותוך כדי דיבור הישווה את הענין לדברי רש"י על היאבקות יעקב עם שרו של עשו (בראשית לב, כה) - ויאבק לשון התקשרות, שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובק בזרועותיו... אמר... החזו"א לפני הבחירות בלשון זו: כל קול חשוב. מנין הקולות לטובת הדתיים מעיד כמה יהודים חפצים בשלטון התורה, ונכרך בזה ענין של קידוש שם שמים.¹² יש להניח ששניהם סמכו גישה זו על הנהגת רבים מגדולי ישראל במצבים דומים בחו"ל.¹³ כך לדוגמה בשנת תרצ"א (1931) יצאו רבים מגדולי ישראל בקריאה נרגשת ליהודים לצאת ולבחור: וכך כתב ה'חפץ חיים':

כאשר עומדים אנו כעת סמוך להבחירות של הסיים והסענאט, וכאשר הורה לנו הנסיון מכבר גודל הנחיצות שיהיו הנבחרים שמה מסורים לד' ולתורתו, בוודאי חוב גדול וקדוש על כל מי שנגעה יראת ד' בלבבו שלא להשתמט ולהתרפות בענין זה הנוגע לדברים העומדים ברומו של עולם לחיזוק התורה ודת קדשנו, ובכל מאמצי

12. ראה גם פאר הדור, ד, עמ' רסה, שהבהיר החזו"א כי 'אין פוסקים דין על סמך מימרא בודדת מדברי חז"ל; כנגד כל מימרא יכולים לצטט כמה מימרות שמשתמע מהן להיפך. איך אמרת, אל תתחבר - וכשאתה מתפלל בכל בוקר עם המנין, אתה בוחן כל אחד אם אינו רשע? הלא אתה ממש מתחבר עמו... ואמנם שיקול הדעת צריכה סיעתא דשמיא שלא יכשל חס ושלום'. וראה בספר בעיות הזמן, לרבי רפאל ראובן גרוזובסקי: 'לענין לשלח שליחינו לכנסת, לית דינא ולית דיינא שאנחנו חייבים לשלח לעמוד על המשמר וללחום שלא יבלע רשע את הצדיק, ואין בזה לא התחברות ולא הסכמה ולא סיוע ולא הכנעה אלא עמידה על נפשנו... וכן נהגו אבותינו מימות עולם להיות להם שתדלנים קבועים במקום הממשלה... ומה שרוצים לדמות את זה למה שאסרו רבותינו זצ"ל להתחבר עמם ולשלוח שליחינו לקונגרסים הציוניים, הא לא דמי... דהתם כל השותפות ברצון היתה והכא לא יאמר שום איש שיש בידינו לעשות חלוקה, ועוד כי חלוקה גמורה בכל הענינים היא בלתי אפשרית כלל וכלל... וכל המגיד דעתו בזה לשם שמים הרי זו דעת תורה, וצריך לילך בזה אחר רוב המורים שהנם ראויים להוראה בדור הזה על פי גדולתם בתורה ביראה ובחכמה, וראה קונטרס חובת הבחירה (בעילום שם, חמוש"ד), וכן קונטרס ובחרת בחיים (בעילום שם), אדר ב' תשע"ט: 'בו יבואר שעל פי הלכה חיוב גמור להצביע בבחירות ואין שום היתר להשתמט מלהשתתף בבחירות וגדול עונו של העושה כן'.

13. זיקה ישירה זו, של היסמכות רבנית אחרי תש"ח על תקדים העבר, שלפני תש"ח, עולה מפורשות ממכתבו של הרב אהרן קוטלר, אשר פורסם לקראת בחירות תש"ך: 'גם בליטא ובפולין השתתפו כל גדולי דור העבר בלי יוצא מן הכלל בבחירות להקהלות אף במקומות שהיה ברור שהרוב יבחר מהחפשים... ויותר מזה, כי בשנת תרע"ח כשסדרה ממשלת רוסיה אז [קודם מהפכת הקומוניסטים] אסיפת נבחרים כללית בתור אסיפה מכוננת מכל יהודי רוסיה לסדר את כל העניינים היהודיים הפנימיים בזכויות רחבות, השתתפו כל גאוני הדור בתעמולת הבחירות, ורובם היו בעצמם מועמדים ברשימת הנבחרים, ובתוכם רבותינו הגאון רשכבה"ג מרן רבי מאיר שמחה הכהן זצ"ל, והגאון רשכבה"ג מרן רבי חיים הלוי זצ"ל, והגאון האמיתי מאור הגולה מרן רבי חיים עוזר זצ"ל, הגם שידעו הכל כי הרוב יבחרו חופשיים כמו שהיה באמת, וכן רבינו הגאון האמיתי קדוש ישראל מרן החפץ חיים זצ"ל פעל הרבה בבחירות אז, וכן בהמועצה הלאומית הקבועה ליהודי ליטא שנתיסדה על פי הממשלה השתתפו גאוני התורה שבדור... גם חכמי אונגאראן שהתבדלו לקהלות נפרדות, הנה לפי תנאי המקום היה זה באפשרי וגם לתועלת, אבל מובן כי לא שייכת כלל אפשרות בתנאים הנוכחיים ליסד שלטונות מיוחדים לכל העניינים הנידונים בכנסת או בעיריות; וראה לעיל הערה 11.

כוחנו עלינו להשתדל להכניס שמה אנשים גבורי כח המסורים לד' ולתורתו בכל נפשם, להגן על דת קדשנו נגד מהרסיה ומחריביה העומדים עליה מכל צד.¹⁴ וה' אחיעזר' כתב:

אתם שומרי תורה ומצוות וכל אשר לא עוממו בקרבו זיקי היהדות, אל נא תתרשלו בדבר הבחירות ואל יהא הדבר קל בעיניכם, אל תחשבו בשעה זו רבת האחריות חשבונות פרטיים ומפלגתיים המביאים לידי פירודים, רק לחשוב חשבונות של מצוה לטובת עמנו ותורתנו הקדושה, מי כמותם יודעים כי נחוצים לנו נבחרים בבתי המחוקקים גם יראים ושלמים המתחשבים עם דעת גדולי התורה והיראה בעניינים רוחניים הנוגעים ליסודות התורה.¹⁵ וה' אמרי אמת' (מגור):¹⁶

כאשר נוגע הרבה לענייני הדת היהודית שיבחרו באי כח החרדים להסיים וסינאט כדי להגין על ענייני היהדות, הנני מבקש מכם לסייע בכל האמצעים לנצחונה של הליסטע שעליה נמצאים באי כח החרדים. הם, ורבים נוספים, לא ראו בהשתתפות זו משום 'התחברות לרשע'. אדרבה ואדרבה, מוכרים כמה וכמה רבנים חשובים שנשלחו מטעם גדולי ישראל לשמש צירים נבחרים בפרלמנטים שונים. כך, בחו"ל, רבי שמעון סופר (בן החתם-סופר) היה חבר הפרלמנט האוסטרי; רבי מאיר שפירא - חבר הסיים הפולני; רבי יהודה לייב צירלסון - חבר הפרלמנט הרומני; רבי יוסף כהנמן - חבר הסיים הליטאי; רבי יעקב קופל רייך - חבר הפרלמנט ההונגרי, ועוד. כך גם מאז הקמת המדינה - נציגים נבחרים בכנסת ישראל: הרב יצחק מאיר לוין, הרב קלמן כהנא, הרב יהודה לייב פישמן, הרב משה צבי נריה, הרב משה מאיה, הרב יעקב יוסף, הרב יוסף עזרן, הרב אליעזר ולדמן, הרב חיים דרוקמן, ועוד.

ג. 'חיוב להשתתף בבחירות לכנסת'

הרב מנחם מנדל כשר נשאל:

איך יצאו כל גדולי ישראל בקול קורא לעם ישראל בא"י להשתתף בבחירות לכנסת שבו יושבים הרבה חילונים, הרי שנינו... אל תתחבר עם רשע, ובמכילתא ריש יתרו אפילו לדבר מצוה... א"כ האיך התירו הרבנים והאדמו"רים הנ"ל לאגודת ישראל לשלח נבחרים להכנסת, והיתה תקופה שהשתתפו גם בממשלה גם בקום המדינה, הרי אמרו אל תתחבר לרשע, והרי רוב ראשי הממשלה ורוב הנבחרים אינם שומרים את הדת ואיך התירו מועצת גדולי התורה וזרזו את העם ללכת לבחירות....

תשובת הרמ"מ כשר הייתה:

מאותו המקום עצמו שממנו למדים האיסור שלא להתחבר עם רשע משם אנו למדים שבענין כגון זה לשלח נבחרים לכנסת ולממשלה מצוה לעשות כן, ואין זה

14. מכתבי הרב חפץ חיים, מכתב כז.

15. קובץ אגרות אחיעזר א, איגרת קנג.

16. אוסף מכתבים - אמרי אמת, מכתב פו.

בכלל איסור של אל תתחבר. כי הנה מפורש בקרא, שעובדיהו הנביא שה' ירא את ה' מאד ה' ממונה על ביתו של המלך אחאב (כמבואר מ"א יח, ג), שה' הרשע הגדול ביותר בין מלכי ישראל ועובד ע"ז להכעיס ואשתו הארורה איזבל היתה סומכת על שלחנה ד' מאות נביאי הבעל, ובכל זאת לא חשש שיאמרו שהוא מתחבר לרשע ועוזרו ואיך הותר לו לעמוד אפילו יום אחד בביתו שה' מלא ע"ז... מכאן אנו למדים שעובדי' שה' נביא, בוודאי מצווה ה' לעמוד בבית אחאב, שע"י משרתו הגבוהה בבית אחאב ה' ביכולתו לעזור לנביאי האמת ולהצילם ממיתה מידי איזבל אשתו הנכרית של אחאב, ועוד כמה דברים טובים שה' ביכולתו לעשות, ולבסוף השפיע גם על אחאב בעצמו שעשה תשובה. אותו הדבר ממש יש לומר גם על נציגי הדתיים בכנסת או בממשלה...¹⁷

בגישה דומה החזיק גם הרב עובדיה יוסף. בשו"ת 'מעין אומר' (ד, ס' קנו), הוא נשאל: 'האם מותר לאבלים הנמצאים בתוך שבעה ללכת להצביע בבחירות לכנסת', והשיב: 'מותר, ושישימו עפר בנעלים'.¹⁸

התייחסות הלכתית מפורטת לסוגיה ניתנה פרק זמן קצר אחרי הקמת המדינה. בחודש שבט תשי"ג פנה רש"ז שרגאי לרב וולדינברג (מחבר שו"ת ציץ אליעזר) בשאלה:

האם יש חובה להשתתף בבחירות לכנסת מן דין תורה. אמנם מבחינת ההשפעה על עניני המדינה מבחינה דתית יש מקום לומר כי הימצאות מבפנים הכנסת (ויש אומרים גם מבפנים בממשלה) משפיעה במידת מה להקטין את המעטת הדמות הדתית שלה. מאידך האין בזה משום משותפים לדבר עבירה, שהרוב בכנסת ובממשלה קובעים בנגוד לרוח התורה? אם לא יותר נכון שלא להשתתף בבחירות כלל ועי"כ להחליש את כוחם של אלה שמדברים בשם רוב מתיישבים במדינה, שמשתתפים בבחירות. האין חובה לא להשתתף, ואי השתתפותו תשמש מחאה ושליטת סמכות אלה אשר עושים מעשים אשר לא כן? מה עדיף, להימצא מבפנים ולהשפיע למעט חילולי הדת במידת האפשר, ולפעמים גם להשיג משהו במובן חיובי, או לעמוד מרחוק ולהשמיע את מחאתנו ועי"כ לא נהיה שותפים.

הרב וולדינברג השיב לו באריכות (הלכות מדינה, ג, עמ' קג-קט) והבהיר תחילה שאין לחדד כי השאלה מורכבת וסבוכה:

שאלה זאת היא אחת ואולי האחת מהכי קשות שיכלה לעמוד לפנינו בדור מן הדורות, ובעיקר מן הדורות האחרונים.

הוא בוחן את הסוגיה במכלול היבטיה, ודוחה את ההשוואה למעשה יהושפט: נידונו לא דמי לההיא דיהושפט, דשם לא היה תלוי יהושפט בעצם הנהגת ממלכתו באחאב ואחזיה, ומשא"כ בנידונו אי ההשתתפות אתם כמוה כמסירת כל ההנהגה הממלכתית בידם... אדרבא, ההתחברות לעבודה המדינית מביאה שלא

17. התקופה הגדולה, ב, עמ' 433 ואילך. ראייה דומה הביא גם הרב יהודה סילמן, ראה <http://beinenu.com/lessons/%D7%AA%D7%A9...7%A9%D7%94>.

18. ראה שם גם ס' קנה: 'הרב... סיפר לרבנו וביקש סליחתו, שבבחירות היו אנשים שישבו שבעה ולא רצו להצביע בבחירות, והוא התקשר בשם הרב לומר להם שילכו להצביע', והגיב הרב עובדיה יוסף: 'טוב עשית'.

יהיה לכופרים ממשלה שלימה עלינו, ויתר על כן הרי בנגוע איזה דבר נגד דין תורה קמים הנבחרים החרדים ומוחים ומצביעים נגדם, ויש בזה גדר של קדוש שם שמים ששומעים אח קול ד' מעל במת הכנסת, ובזה בעצמו ישנה הכרזה פומבית של התבדלות מדרכיהם הרעים...

לכך הוא מוסיף שמדברי הראי"ה קוק אנו למדים¹⁹ שבדורנו אין מדובר ב'רשעים' אלא ב'אנוסים', ולכן עצם העמדת השאלה כחבירה ל'רשעים' - שגויה. זאת ועוד, יש לקחת בחשבון שהמצווה הגדולה - 'החמורה שבחמורות' - שעומדת לפתחנו עתה היא כיבוש הארץ וההיאחזות בה, ולא עולה על הדעת שלא נהיה שותפים לה. בשל כל האמור מכריע הרב וולדינברג הלכה למעשה שישנו 'חיוב להשתתף בבחירות לכנסת, וכן להשתתף בישיבותיה ועבודתה'.

וכך הורה הרצי"ה קוק:²⁰

אך מתוך כעס־צער אפשר לבא לכלל טעות של השתמטות מאחריות... אין זה ענין להטיל אשמות בשעה זו, כל אחד מאתנו - אישי או צבורי - על רעהו, אלא להכיר ולהרגיש ולהדגיש את חומר האחריות המוטלת על כולנו כלפי בנין בית ישראל כולו בארץ חיינו... ממקור הבוחר בעמו ישראל באהבה, מופיעה תודעת-האחריות של כולנו כלפי כיוונה הישר והנאמן של מערכתנו הצבורית... תתבגר ותתגבר תודעת־אחריותנו זאת בבחירתנו במסילת־הישרים המבוררת, של אחדות עם ד' ונחלתו, תורתו ומצותו כולה, לכל מעשה גאולתו האלהית...

19. יתכן שכוונתו לאגרות הראיה, א, איגרת קלח; וראה שם גם שילהי איגרת פט; מאמרי הראיה, א, עמ' 92-93; וראה מאמרי 'הדור בהלכות הראי"ה', סידרא, יז (תשס"א-תשס"ב), עמ' 37-59.

20. לנתיבות ישראל, א, בית אל תשס"ג, עמ' שלט-שמ: 'האי יומא דקא גרים'.